

Urban Wahlstedt föll för GETINGARNAS INDISKRETA CHARM

Senaste Nationalnyckeln ger en ny skön bild av getingarna – sommarens illa sedda besökare kring saftglas och fallfrukt.

Dockmakaren och showmannen Urban Wahlstedt behöver inte omvändas, han har haft giftet i sig i över fyrtio år.

TEXT & FOTO: MATS OTTOSSON

Getingboet var stort som en sprängfylld långfärdsryggsäck och rymde kanske tiotusen arbetare. Dessutom beboddes det av arten vanlig geting, en av få svenska getingar som kan vara riktigt stingsliga.

Uppdraget att frälsa den drabbade familjen från den levande minan i pannrummet gick till getingentusiasten Urban Wahlstedt. Han åkte dit om natten, riggade en ficklampa i ett hörn av rummet (för att locka getingarna till ljuskällan och bort från honom själv) och skred till verket med eter och ett stort plast-

skynke. Snart kröp ilska getingar in under skjortärmar och byxben. Han fick några stick med sig hem, men också en bra historia att lägga till samlingarna och ett bo utöver det vanliga att studera.

Urban Wahlstedt berättar detta med en viss för-tjusning. Getingarnas rykte som lite farliga är en del av deras lockelse.

– Jag tror det har varit en av de omedvetna drivkrafterna för mig; att det är lite tufft att hålla på med getingar; att man blir stucken och sådär. Jag var dålig på bollspel när jag var liten, jag fick stå vid sidan när

Allt är inte svart och gult i Urban Wahlstedts liv. Men bra mycket.

Ottosson, M. 2012. Urban Wahlstedt föll för getingarnas indiskreta charm. – Fauna och Flora 107(2): 2–9.

Modellerna av getingbon är rekvisita i Urban Wahlstedts populärvetenskapliga shower om getingar.

de andra pojkarna spelade. Jag tar ett slags revansch nu som vuxen, genom att hålla på med något som är lite tuffare än fjärilar.

Men annars handlar det, som så ofta, om något som mest liknar tillfälligheter. Tillvaron är full av dessa till synes betydelselösa infall som blir livsavgörande. Små frön växer till stora passioner. Det är inte alltid man i efterhand kan förklara vad det var som egentligen hände.

– Varför håller man på med det man gör; varför blir bagaren bagare och inte konditor? Det har nog en hel del med slumpen att göra, säger Urban Wahlstedt.

– Och har man väl fått tag på en ända av en tråd och börjat nysta kan man bli väldigt tagen av den, så att man struntar i alla andra trådar man *skulle* kunna nysta i.

1971 viftade slumpen med en sådan trådända. Sommaren var het, det var getingbon överallt och den då 35-årige Wahlstedt blev nyfiken på vad det var för arter som surrade. Märkvärdigare än så var det inte.

Nu har han studerat sociala getingar med amatörrens fulla hängivenhet i drygt fyrtio år. Det är så han fungerar. Om ett intresse lyckas sätta gadden i honom blir den sittande. Det blir som ett gift.

Denna vana att huvudstupa ge sig hän åt något – det må gälla djur och natur, ostasiatisk kultur eller figurmakeri – hade han redan som liten grabb.

– Mina föräldrar och min bror var naturintresserade, men de var inte alls sådär besatta som jag. Jag började fänga småkryp i kartonger när jag just hade lärt mig gå – jag fångade allt jag kunde komma över: snäckor, nyckelpigor, gråsuggor och tvestjärtar. När jag blev lite större blev det grodor och reptiler.

"På en getinggul linneduk har Urban dukat upp planscher och pärnar, getingmodeller stora som knähundar och listigt hopsnickrade getingpussel."

Resten av familjen tyckte att man skulle vara snäll mot djuren och inte hålla dem instängda, så Urban började sätta i system att ha sina ormar, ödlor och grodor inhysta hos kompisar istället. Till och med en hasselsnok fick han chansen att bekanta sig med. Och den med honom.

– Den bet mig i handen så jag blödde. Men när den blev tam klättrade den omkring på mig och slutade att bitas.

Djurintresset gick hand i hand med en lust att avbilda, Urban övade upp en avsevärd snits på att knåda djur i modeller. Så det fanns hopp om gossen, tyckte mor. Blir han inte zoolog kan han alltid bli berömd skulptör. Men det blev inte riktigt som hon hoppades.

– Alla mina kamrater tog studenten men inte jag. Jag hade svårt att koncentrera mig, jag ville bara hålla på med sådant som jag tyckte var roligt.

Istället för en akademisk karriär gav sig Urban Wahlstedt ut på en livsresa där han levt för och på sina intressen. I början var det magert. Som tjugooåring i Paris hankade han sig fram på billig råkost och skrapade ihop pengar genom att fanga murödlor.

– Jag hade en ganska rejäl kalufs och gjorde snaror av hårstrån som jag försiktigt, försiktigt trädde över ödlornas huvuden. Sen gick jag längs Seine och sålde

dem till djuraffärerna för att få pengar till insektsböcker.

Efter att ha jobbat som konservator i Stockholm i några år – efter en lärlingstid som bland annat innebar att stå måndag efter måndag och flå duvhökar som jägarna fällt under helgen – hamnade han på ett seminarium på Michael Meschkes legendariska Marionetteater vid Sankt Eriksplan i Stockholm. Deltagarna fick chansen att tävla i marionettspel, Urban vann en plats som elev. Efter tre år som dockspelarlärling avancerade han till verkstadsföreståndare innan han handplockades till jobbet som attributmakare på Stockholms stadsteater.

Så där kan man fortsätta att snirkla sig fram längs Urban Wahlstedts livsbana. Efter fullbordad skulptörutbildning på Konstfack jobbade han som dockmakare, scenograf och dockspelare på teve och teatrar. Bland annat gjorde han dräkterna till en klassisk teveversion av Mumindalen från 1973, och spelade själv birollen som den hemska Mårran.

I längden gick det inte att hålla isär passionerna. Djurintresset, teaterådran och dockhantverket förenades i populärvetenskapliga shower om gräshoppor, getingar och dinosaurier som Urban Wahlstedt började sätta upp på skolor och fritidsgårdar i slutet av

I mer än trettio år har Urban Wahlstedt kombinerat intresset för insekter med erfarenheterna som dockspelare, scenograf och attributmakare.

Den mångåriga kärleken till ostasiatisk kultur har satt spår i form av en stor samling burmesiska (t.v.) och indonesiska (ovan) dockor, samt en fast plats i Indonesiska ambassadens gamelan-orkester.

1970-talet, och som han fortsätter att hålla än idag. I sommar är han anlitad av bland annat Station Linné i Ölands Skogsby på Öland.

Sekelskiftesvillan i Rönninge mellan Stockholm och Södertälje är som en blandning av bostad, museum och rekvisitaförråd. Hela persongalleriet i det indiska Ramayana-eposet blickar ner från väggarna i form av burmesiska marionettdockor. Där står en lamaistisk rikedomsgud med en mungo som kräks diamanter. Där en samling sundanesiska stavdockor från västra Java.

Men nu skulle det ju handla om getingar. På en getinggul linneduk har Urban dukat upp planscher och pärmar, getingmodeller stora som knähundar och listigt hopsnickrade getingpussel. I portalen mot glasverandan hänger getingbon i stark förstoring. Han dyker in med nävarna i ett av jättebona (tillverkade av gips och papper i den wahlstedska verkstaden) och

kommer ut med boets allra heligaste: cellkakan med ägg, larver och puppor.

– Jag har funderat på att göra nya modeller i lite mindre skala, ler han. Jag har ingen bil, så det är lite bökigt att ta med bona på tåg och bussar. Jag brukar surra fast dem på en pirra, folk brukar undra vad det är jag släpar på.

Vilket i och för sig passar utmärkt, för det ger honom tillfälle att predika lite om getingar och i bästa fall vända åhörarens likgiltighet eller avsky till en känsla som är mer i linje med dessa djurs sanna natur.

Skräckblandad förtjusning, till exempel.

Det syns att man ska se upp med getingar. Den indiskreta gulsvarta teckningen är raka motsatsen till kamouflage: den skriker ut att här kommer en som kan försvara sig. Poängen är att redan *innan* angriparen slår till tala om för fiender (insektsätande småfåglar till exempel) att detta är ett olämpligt byte. Färg-

•porträtt•

kombinationen syns väl och är lätt att komma ihåg; den ovetande ungfågel som gjort misstaget att angripa en geting och blivit stungen gör inte gärna om det.

De gulsvarta färgerna är typiska för de sociala getingarna, men inte unika. Det finns en rad andra insekter – fjärilar, skalbaggar och blomflugor – som hissar getingflaggan. I deras fall handlar det inte om äkta varningsfärger; de har ingen gadd och sticks inte, de bara gömmer sig bakom getingarnas rykte som farliga.

Getingarna är själva skickliga jägare som kan överraska och fanga så reflexsnabba djur som flugor. Om det behövs injiceras gift med gadden för att ha ihjäl bytet innan det tas hem och styckas till larverna.

Ett annat syfte med giftet är förstås att försvara sig själv och samhället mot fiender. De sociala getingarna lever precis som humlorna i ettåriga samhällen. Allt

börjar med en ensam drottning som vaknar i april-maj och genast börjar fylla sitt urlakade bränsleförråd med nektar. Vårblommor som vide, lönn och blåbär är hennes tankställen. Därefter söker hon upp en lämplig plats för bobygge.

Getingarnas karaktäristiska bomaterial – paper – tillverkas av tuggat trä och saliv. Ett diskret men ändå påtagligt sommarljud i många trädgårdar är raspanDET från getingar; varhelst de hittar obehandlad grånad ytved eller vitrötat virke sitter de och knappar.

Drottningen inleder bobygget, lägger ägg, jagar byten och matar larver tills den första generationen arbetare är färdigutvecklad strax före midsommar. Sedan ägnar hon sig enbart åt äggläggning och överlämnar allt annat åt arbetarna. Vartefter samhället växer fylls omgivningen med idoga getingarbetare som

Bålgetingen, den största av de svenska getingarerna, bygger gärna sitt bo i en ihålig ek. Den är ett rovdjur men fyller sitt sockerbehov genom att även dricka sav från lövträd. Foto: Krister Hall

knaprar på utemöbler och stängselstolpar, samlar söta kolhydrater (nektar, honungsdagg, sav och hallonsaft) till sig själva och drottningen och framför allt: söker av vegetationen efter byten. De gör därmed en avsevärd nytta som bekämpare av småkryp vi betraktar som skadedjur.

Det som oftast avses när man pratar om getingar är underfamiljen sociala getingar, som i Sverige omfattar tolv arter. Dessutom finns det en mycket ovanlig representant för släktet pappersgetingar (som också lever socialt men i bon utan yttre hölje) samt 35 solitära getingar. Inalles 48 olika getingar alltså – det

innebär att artlistan är alldeles för kort för att hålla intresset uppe i längden hos den som enbart är intresserad av att bygga upp en samling. Istället har Urban Wahlstedt ägnat sig åt fördjupning: att observera, dokumentera och fundera. Varför ligger det mängder av döda snyltgetingar på en av Essingeledens broar, när de saknas (både i död och levande form) i angränsande miljöer? Hur går det, steg för steg, till när getingen bygger sitt bo?

– Det kan vara lite svårt att förklara för folk, men getingarna är charmiga. Om man har haft dem under observation har man sett hur de tvättar sig och gör sig i ordning, man har sett hur honan finstyckar sitt byte

Fakta om getingar

Getingar känns bland annat igen på de njurformiga ögonen och att vingarna under vila hålls ihopvikta på längden längs kroppen. De gulsvarta getingfärgerna är inget säkert kännetecken, de har kopierats av många andra insekter. Den smala getingmidjan är inte heller typisk för enbart getingar, den delas med en lång rad andra steklar.

Sociala getingar är ett begrepp som kan syfta på både en specifik underfamilj (Vespinae) och på ett sätt att leva som denna underfamilj delar med pappersgetingarna (Polistinae).

Snyltgetingar kan inte starta egna samhällen utan kapar sina värdarters bon. Tre svenska arter i underfamiljen sociala getingar lever på detta vis: taksnyltgeting parasiterar på takgeting och nordgeting, skogssnyltgeting på skogsgeting och jordsnyltgeting på rödbandad geting.

Solitära getingar lever till skillnad från sociala getingar inte i samhällen. Honan bygger sitt bo helt på egen hand, lägger ett ägg i varje cell och förser det med ett förråd av paralyserade (men levande) byten som blir larvföda när ägget kläcks.

Getinggift innehåller en lång rad kemiska komponenter, till exempel serotonin, dopamin, noradrenalin, adrenalin och histamin. Det är det sistnämnda som sätter igång kroppens immunförsvar och får sticken att svälla, rodna och kli. Giftet innehåller också proteiner och polypeptider som kan vara kraftigt allergiframkallande. Risken att dö av ett getingstick är dock bara en tusendel så stor som risken att dö i trafiken.

Urbaniserade getingnamn

Urban Wahlstedt gillar att ordleka. Följaktligen har han gett många getingararter nya namn som han tycker passar dem bättre än de vedertagna, och gör det lättare att komma ihåg vem som är vem:

- Tajggeting *Dolichovespula norvegicoidea* – truting (eftersom den liksom trutar med sitt utdragna munparti)
- Skogsgeting *Dolichovespula sylvestris* – renranding (eftersom den saknar prickar mellan bakkroppsranderna)
- Taksnyltgeting *Dolichovespula adulterina* – blekgöking (eftersom den ofta är betänksamt blek)
- Skogssnyltgeting *Dolichovespula omissa* – pösgöking (eftersom den har upp-pösta kinder)
- Jordsnyltgeting *Vespula austriaca* – snirkelsnyltning (eftersom bakkroppsteckningen liksom är snirkelig)
- Tyskgeting *Vespula germanica* – grälling (eftersom den är vår grällaste geting)
- Vanlig geting *Vespula vulgaris* – röting (eftersom den bygger av rotad ved)

I getingboet finns en cellkaka där drottningen lägger sina ägg. Lyfter man på silkeslocket hittar man – en puppa.

och matar larverna precis som en fågelmamma delar ut mat till unge efter unge i boet. Och man har sett hur även de vuxna getingarna matar varandra när de går omkring inne i getingboet. Vi säger hej till våra kompisar, getingarna matar varandra istället.

Urban Wahlstedt har goda förhoppningar om att det nya nationalnyckelbandet om getingar och myror, där han är en av författarna, ska väcka intresset för getingarnas indiskreta charm hos dem som redan låtit sig bedåras av exempelvis dagfjärilar, gräshoppor och trollsländor. Precis som dessa insektsgrupper är getingarna en perfekt skådargrupp, antalet arter är lagom få och de är relativt lätta att skilja från varandra. Dessutom är de allestädes närvarande. Det kan räcka med att ställa upp ett fönster på glänt en varm somrardag för att skådarobjekten ska komma inflygande.

Så är det idag, som så många andra dagar, hemma hos Urban och hans sambo Ethel Tillnert. Fönstret

på vid gavel, som en inbjudan. Men ingen nymornad drottning dyker upp, det har varit ovanligt kallt och blåsigt denna vår.

Men redan nästa dag fångar Ethel en geting åt Urban. Den sitter i en burk på köksbänken när han kommer ner till frukostbordet. Han tar en klick honung på fingret, håller fram det till den medtagna getingen som tacksamt kliver upp och börjar slicka.

– Jag har funderat på att ta lite honung på näsan och sätta en geting där, säger Urban när han ringer och berättar.

– Tänk en bälgeting på näsan, det vore väl häftigt. Det får kanske bli nästa projekt. ■

Mats Ottosson

E-post: mats@ottossonochottosson.se